

Dr Vojko Devetak

LITURGIJA ČASOVA (III)
(Svršetak)*

7. Ustrojstvo liturgije časova

»Liturgija časova uređuje se vlastitim zakonima. Ona na poseban način sklada sve one sastavine koje se nalaze i u drugim kršćanskim slavljinama. Zato je uređena ovako: himan, psalmodija, duže ili kraće čitanje Svetog pisma, molbenica ili prošnja.

Na bitno ustrojstvo ove liturgije spada: razgovor između Boga i čovjeka. Ipak, zajedničko slavljenje jasnije očituje Crkvenu narav liturgije časova, jer — pomoću uzvikâ, dijaloga, izmjenične psalmodije i drugoga sličnoga — pogoduje djelatnom sudjelovanju vjernika« (OULČ 33).

Svakodnevna liturgijska molitva časova, bilo da se moli Jutarnja ili Služba čitanja, započinje sa znakom malog križa na ustima i *pozivnikom*: »Otvori, Gospodine, usne moje.« Zatim slijedi opći poziv na hvaljenje Boga *pozivnim predpjevom* (antifonom) koji je sastavljen u duhu liturgijskog dana, vremena ili blagdana i opetuje se iza svake kitice 94. psalma, a može se uzeti i 99. ili 66. ili 23. psalam.

Jutarnja i Večernja imaju slično ustrojstvo. Oba časa počinju s uvodnim retkom iza kojega slijedi himan.

Himan je prava lirska pjesma. Nalazi se na početku svakog liturgijskog časa. Himan je jedan od rijetkih elemenata časoslova koji nije biblijski. Tradicija pozna više od desetak tisuća takvih pjesama, a mogu se unijeti i nove ukoliko odgovaraju dostojanstvu liturgije (kod nas je, uz odobrenje Biskupskog sabora, unijeta pjesma: »U se vrijeme godišta« i druge). Njihova je svrha stvoriti posebnu klimu slavlja i uvesti vjernike u zajedničku molitvu. Svojim sadržajem izražavaju hvalu u duhu liturgijskog vremena ili trenutka dana (stoga su za Službu riječi predviđene dvije senije himana, prema tome da li se moli u noći ili preko dana). Budući da je himan pjesma hvale, trebalo bi ga pjevati (pjevati i slaviti su sinonimi). Način pjevanja ovisi o konkretnim mogućnostima zajednice i karakteru slavlja.

Psalmodija koja slijedi himan sastoji se od dva psalma i jednog hvalospjeva. Mole se psalmi koji su u skladu s karakterom časa i liturgijskog vremena. Psalmi Jutarnje su pohvalni, a psalmi Večernje izražavaju zahvalnost i eshatologiju.

U časoslovu psalmi imaju, s obzirom na druge liturgijske čine, dominantnu ulogu. U crkvenoj pobožnosti uvijek su bili najčešća molitva. Sveto pismo Novoga saveza spominje da je Krist često molio psalme.

* Prvi i drugi dio nalaze se u dva prethodna broja SB: 1/1975., str. 20—29; 2/1975., str. 126—132.

Kršćanska tradicija govori o vrlo čestoj upotrebi psalama. Sv. Jeronim piše: »U Kristovu kraju provodi se potpuno jednostavan život i izuzev psalme vlada tišina. Kamogod se okreneš, seljak upravljajući plugom pjeva Aleluja; znojan žetelac osvježava se pjevanjem psalama; vinogradar, obrezujući loze srpom, pjevuši Davidov hvalospjev.«⁹ Apolinar i sv. Augustin pišu da veslači uz ritam vesala pjevaju Aleluja koji odzvanja od obala.

Zašto je tradicija iskazivala toliko poštovanje prema psalmima? Crkveni oci to ovako tumače: Krist je došao na zemlju da nauči ljude savršenom životu. To je učinio ne samo riječima već i svojim životom. Uzeo je ljudsko smrtno tijelo s njegovim slabostima i radostima. Radio je ljudskim rukama, razmišljao ljudskim umom, odlučivao ljudskom voljom, ljubio ljudskim srcem i postao jedan od nas. Proživljavajući sve različite situacije ljudskog života potpuno se predao Ocu vršeći u najvećem stupnju sve kreposti koje su u istim životnim situacijama potrebne ljudima. Tako je postao naš uzor.

Taj uzor ljudskog života, koji se odvija kroz mijene ljudskoga hodočasničkog hoda, Krist je ostvario i u psalmima. On se na neki način utjelovio u njihovim riječima. Zato se i govori: »U riječima Svetog pisma je Gospodin«. Psalmi navješćuju i sažimlju Kristovo pashalno otajstvo. Sam to potvrđuje: »Trebalo je da se ispuni sve što je o meni pisano u Mojsijevu zakonu, u Prorocima i Psalmima« (Lk 24, 44). Ne samo da psalmi govore o Kristu, već i Krist sam govori u psalmima. On ih moli. Moleći služi se psalmima u svim prilikama i neprilikama života sve do posljednjeg daha na križu. Citirajući psalme govori o Mesiji, o svom životu, svojoj smrti i proslavi. Psalmima izražava svoje klanjanje, zahvalnost, strah, tjeskobu, pouzdanje, sve afekte koji su navirali iz njegove nutrine u raznim životnim situacijama. Uzeo je ljudske riječi i ljudski glas da razgovara s Ocem. Tako je ljudskim glasom i ljudskim srcem opet uspostavio dijalog između Oca i ljudi, a sebe učinio Posrednikom, jer samo po njemu molitva psalama nalazi svoje puno značenje i punu učinkovitost.

Sada svaki kršćanin, jer se »obukao u Krista« (Gal 3, 27), može u svakoj životnoj situaciji psalmima izraziti osjećaje kojima se Krist hranio u sličnim situacijama. Nema situacije — dobre ili zle — u ljudskom životu a da neće u psalmima naći adekvatan izraz da se obrati nebeskom Ocu. Kršćanin moleći psalme reproducira u sebi Kristove osjećaje. Zapravo »On je prisutan kad Crkva moli i psalmira« (SC 7).

Za svakog kršćanina koji psalmira može se onda s pravom kazati da u njemu Krist nastavlja svoju molitvu koju je nekoć u svom smrtnom tijelu upravljao Ocu. Kristov Duh jeca i moli u udovima svoga Mističnog tijela kao što je nekoć jecao i molio u Kristu s istim psalmskim riječima

⁹ PL 22, 491.

i molitvama. Po psalmima Krist uprisutnjuje otajstvo spasa jer — kako tvrdi sv. Ambrozije — »u psalmima ne samo da nam se Isus rađa, već trpi, umire, uskrsava, uzlazi na nebo i sjedi s desnu Oca«. ¹⁰

Onaj koji bijaše prije Abrahama (Iv 8, 58) nadahnuo je psalme da budu prikladna molitva, a sada svome glasu, kroz Crkvu, pridružuje glas cijelog čovječanstva. Krist je božansko glazbalo na kojem, na dodir Duha Svetoga, odzvanjaju strune Božjeg naroda. Tko moli psalme treba se poistovjetiti sa svim udovima Mističnoga tijela, sa svim ljudima, poistovjetiti se s njihovim bolima i njihovim radostima kako nas poučava apostol: »Radujte se s radosnima, plačite sa zaplakanima« (Rim 12, 15). Psalmi nas ugrađuju u zajedništvo s molitvom Krista-Glave, a po njemu i sa svim ljudima. Po Kristu, u jedinstvu s Duhom Svetim koji nadahnjuje našu molitvu, diže se s naših usana molitva sve do Oca koji je početak i svršetak svakog bića i tako sudjelujemo u hvali Sina što ju je u ljubavi iskazao Ocu za svu vječnost.

Oci II. vatikanskog sabora, imajući pred očima visoku vrijednost starozavjetnih knjiga i psalama, poručuju: »Kristovi vjerni treba da boguodano prihvate te knjige, koje izražavaju živu svijest o Bogu, u kojima su pohranjeni uzvišeni nauci o Bogu i spasonosna mudrost o životu čovjekovu i čudesno blago molitava, u kojima se napokon krije Misterij našeg spasenja« (DV 15). Zatim, budući da je časoslov izvor pobožnosti i hrana za osobnu molitvu, zaklinju sve koji mole časoslov da im se duša slaže s glasom. Da bi se to pak postiglo, preporučuju da se stekne obilato liturgijsko i biblijsko znanje o psalmima (SC 90). Treba imati na umu i poučiti vjernike da su psalmi Božja riječ koja nam je upućena ne samo da je čujemo, već da je i Bogu rečemo, da ga molimo s njegovom istom riječi. Tumačiti psalme u duhu suvremene egzegeze, povijesno tumačenje povezati s teološkim u cjelokupnosti s Božjom riječi i u odnosu s Kristom. Istaknuti njihovo značenje i vrijednost za suvremenog čovjeka. Razumijevanju psalama mnogo doprinosi što svaki psalam u časoslovu ima informativni naslov i podnaslov, zatim predpjev (antifona) koji sažeto iznose smisao i usmjerenje dotičnog psalma i prenose nas u njihov kristološki aspekt i povezuju s ljudskim životom. Za svaki psalam predviđena je i posebna molitva koja karakterizira sadržaj psalma (OULČ 112).

Predpjev ili antifona pomažu smislenom i ispravnom moljenju psalma. Predpjev se, kako je danas uobičajeno, moli na početku i na svršetku psalma. Srednjovjekovni izraz da se psalmi mole »cum antifonis« sugerira misao da se antifona ili predpjev opetovao kroz moljenje psalma. To bi bilo vrlo plodonosno i danas, osobito pri zajedničkom moljenju s pukom.

Predpjev sažeto iznosi poruku psalma s obzirom na sadržaj i liturgijski čas kad se moli. Psalam je po svom sadržaju često uopćen, prebogat mislima, mnogoznačan, odnosi se na mnoge okolnosti i stoga je

¹⁰ Enarr. in sal. 1, 8.

potreban predpjev koji ga stavlja u okvir časa, liturgijskog vremena, svečanosti, liturgijskog čina koji ga determiniraju. Osim toga, psalmi koji potječu iz Starog saveza, a mole se danas u Novom savezu, često ne izražavaju jasno povijest spasenja. Tu opet pomaže predpjev koji posadašnjuje psalam. Predpjev čini moljenje ugodnijim i raznovrsnijim.

Liturgisti razlikuju dvije glavne vrste predpjeva:

Jednu vrstu nazivaju *troparij*. To je poetski tekst koji psalam posadašnjuje s obzirom na posebni liturgijski dan, uključuje ga u posebnu klimu vremena (npr. Došašće), ili ga povezuje s otajstvom koje se slavi (npr. uskrsne Jutarnje), ili posebnost blagdana (npr. svetačka slavlja).

Drugu vrstu sačinjavaju *psalmodijski predpjevi*. Ovi su izabrani iz sadržaja dotičnog psalma da bi ga pretvorio u živu molitvu. Neovisno o liturgijskom vremenu ističu dominantnu misao i tipologiju psalma, njegovu glavnu misao koja ga tumači i posadašnjuje. Takvi predpjevi su u časoslovu običnih dana kroz tjedan.

Način izvođenja psalama, posebno u zajedničkom moljenju, vrlo je važan. Ne radi se toliko o tehnici izvođenja već o duhovnoj koristi vjernika. Ima više načina izvođenja. Spomenimo samo neke:

Izravna psalmodija, kad samo jedna osoba glasno izgovara psalam a zajednica pažljivo sluša. Takav način pogoduje meditativnom doživljavanju psalmskog sadržaja. Slušatelj se otvara Božjoj riječi i u svojoj nutrini je prihvaća.

Responzorijalna psalmodija, kad na pojedine stihove ili kitice psalma, kojeg izvodi pojedinac ili zbor, zajednica vjernika odgovara s odgovarajućim predpjevom dotičnog psalma. Taj način pogoduje kontemplativnoj molitvi i olakšava djelatno sudjelovanje puka.

Naizmjenična psalmodija, kad dva zbora naizmjenice izvode pojedine stihove psalama. Taj način favorizira djelatnost i živost.

U tom, kao i u svakom drugom slučaju, treba izbjegavati prebrzo recitiranje koje lako može zagušiti nutarnji molitveni doživljaj. Stoga, da molenje ne bi postalo mehaničko, treba recitirati polako i s čestim odahom. Osobito treba izbjegavati prebrzo i neposredno prelaženje sa psalma na psalam.

Vrlo se preporuča iza svakog psalma odah u kratkoj šutnji, da bi se sabrao duh i prilagodio slijedećem psalmu. Najprikladnije bi bilo, prema pravilu srednjovjekovne tradicije, da se po završetku svakog psalma, iza kratke šutnje, izmoli molitva dotičnog psalma, u nju skupe i zaključe osjećaji molitelja (OULČ 112). Te su fakultativne molitve stavljene u dodatak liturgije časova. Dok ne dobijemo taj dodatak, možemo se poslužiti molitvama što ih je za benediktinske samostane preveo o. Martin Kirigin.¹¹

Da li psalme pjevati ili recitirati? »Onima koji obavljaju božanski časoslov u koru ili zajednici usrdno se preporučuje slavljenje božanskog časoslova pjevanjem, budući da to više odgovara naravi ove molitve

¹¹ SLUŽBA BOŽJA, 1—1973, str. 1—41.

i znak je punije svečanosti i dubljeg sjedinjenja srdaca u obavljanju hvala Božjih» (OULČ 268). Časoslov je po svojoj naravi »pjesma hvale«, pa odgovara da se pjeva. Posebno neki psalmi, otpjevi, poklici, a osobito hvalospjevi »Blagoslovljen« i »Veliča« po svojoj naravi zahtijevaju da se pjevaju. Neke dijelove časoslova, zbog istaknute važnosti, treba pjevati, neke recitirati, a neke čitati. Pjevanje može stvoriti i poteškoće, što ovisi o mogućnostima zajednice, jer neke melodije nije lako pjevati, a s druge strane jednolično recitiranje pa i pjevanje mogu slavlje učiniti monotonim i mehaničkim.

»Najviše je do toga da slavljenje ne bude ni ukočeno ni namješteno, to jest da se ne brinemo samo na formalne odredbe nego da odgovorimo stvarnosti. Treba, naime, prvenstveno oko toga nastojati da se ljudi izgrade u pravoj molitvi Crkve te im bude ugodno slaviti hvalospjev Božji« (OULČ 279).

Kratko čitanje. Redovito iza psalmodije svaki liturgijski čas ima kratko čitanje u skladu s dnevnim časom, s liturgijskim vremenom ili blagdanom. To su bogati svetopisamski ulomci koji svojom kratkoćom posebno ističu neku duboku misao koja bi tokom dugog čitanja ostala nezapažena. Po staroj rimskoj tradiciji ne čitaju se ulomci iz Evanđelja. Kratko čitanje je proglašenje Božje riječi pa je kao takvu treba navješćivati i slušati. Ti ulomci pružaju temu za razmišljanje, bude duh i potiču na slijeđenje onoga što navješćuju. Kad se Jutarnja ili Večernja slavi s narodom, može se čitati širi tekst i održati homiliju koja osvjetljuje, posadašnjuje i čini prihvatljivom proglašenu Božju poruku.

Iza kratkog čitanja slijedi šutnja, nužni međuprostor da bi svatko osobno u svojoj nutrini prisvojio Božju poruku i na nju odgovorio.

Kratki otpjev. Poslije čitanja i meditativne šutnje slijedi kratki rezonanzijalni i aklativni otpjev koji se opetuje. U čitanju Bog je govorio nama, a sada mi moljenjem i pjevanjem odgovaramo Bogu. U meditativnoj šutnji formulirali smo svoj osobni odgovor, a sada u glasnom i zajedničkom otpjevu odgovor izražavamo zajednički. Otpjevi su »kao neki usklik kojim riječ Božja dublje prodire u dušu slušateljevu i čitateljevu« (OULČ 172). To je lirski odjek nutarnjeg ushita, poklik zahvalnosti i hvale, radosni odgovor na radosnu poruku koju životno asimiliramo.

Narav otpjeva i njegovo opetovanje zahtijeva da ga se pjeva. Pjevanje i opetovanje čini da Božja riječ dublje prodre u nutrinu. Doduše, kod pojedinačnog moljenja, ukoliko smisao dopušta, može se opetovanje ispustiti, ali u tom slučaju molitva gubi od svoje intenzivnosti. Pomislimo samo kako je uzbudljiv otpjevni poklik Povečerja: »U ruke tvoje, Gospodine, predajem duh svoj«.

Hvalospjevi su svečane i u nevezanom slogu sastavljene svetopisamske pjesme trojedinom Bogu. To su pravi psalmi ili pjesme hvale koje nalazimo u Bibliji, ali ne među psalmima. U Jutarnjoj hvali iza prvog

psalma moli se hvalospjev ili kantik iz Starog saveza, a u Večernji iza dva psalma iz Novog zavjeta uzet iz Poslanica ili Otkrivenja. Na taj način izražava se kontinuitet dvaju Saveza.

Osim tih hvalospjeva u časoslovu se još mole tri »Evandeoska hvalospjeva«, tj. koja su uzeta iz Evandjelja. U Jutarnji molimo Zaharijin hvalospjev »Blagoslovljen«, a u Večernji Marijin »Veliča«. Oba su dosta slična jer su oba kantici zahvaljivanja i oba iznose i podsjećaju na događaje Starog saveza. Kratko čitanje podsjetilo nas je na divna Božja djela pa sad s hvalospjevima izražavamo svoju odanost i zahvalnost za djelo spasa. »Blagoslovljen« je jutarnja pjesma Kristu svjetlosti, »mladom Suncu s visine« i usmjeren budućnosti, zori spasa. »Veliča« je također proročki hvalospjev, ali ipak u njemu dominira zahvalnost za ostvarena Božja dobročinstva.

Treći evandeoski hvalospjev moli se u Povečerju. To je hvalospjev starca Šimuna: »Sad otpuštaš...« (Lk 2, 29 sl.). Taj je hvalospjev s jako naglašenom eshatološkom perspektivom. To vrlo lijepo odgovara molitvi koja se moli neposredno prije počinka.

Molbenice i zagovorničke prošnje u Jutarnjoj hvali i Večernji naravno su i nutarnji slijed časoslova. Časoslov je po svojoj naravi doduše molitva hvale, ali je i Božja riječ, Božji poziv koji traži i očekuje odgovor. Sada mi odgovaramo na taj poziv moleći. »Od božanske hvale, židovska i kršćanska tradicija, ne odjeljuje molitvu prošnje, već baš vrlo često ovu drugu izvodi iz prve« (OULČ 179). Slušajući i meditirajući čitanja divili smo se divnim Božjim djelima prema ljudima pa smo mu kroz psalme, himne, poklike i hvalospjeve izrazili svoju hvalu i zahvalnost, ali promatrajući Božja dobročinstva u nama se stvorilo čvrsto pouzdanje da će Gospodin i dalje nastaviti dijeliti dobročinstva pa nam se iz nutrine spontano izvija molba i prošnja. To je i struktura prastare hebrejske molitve blagoslova (berakha) koju je i Krist molio. Započinje hvaljenjem i slavljenjem Boga, a nastavlja se zahvaljivanjem i završava molitvom prošnje.¹² I Krist Gospodin nas je učio da tako molimo. U »Očenašu« četiri prva zaziva izražavaju čast i hvalu Bogu, a ostala četiri sadržavaju prošnje. Tako je odmah u početku molila Crkva (Dj 2, 24 sl.), pa stoga i apostol određuje »da se obavljaju prošnje, molitve, molbenice i zahvalnice za sve ljude jer je to dobro i ugodno pred Spasiteljem našim Bogom« (1 Tim 2, 1—4). Tako se i u božanskom časoslovu povezuje hvala s prošnjom.

Ove molbenice i zagovori razlikuju se od sveopće molitve u misi. U misi je čisto prozbeno molitva, međutim u Večernji i osobito u Jutarnjoj veći dio izražava čast Bogu i proklamira našu vjeru na kojoj temelji nadu da će biti uslišana naša prošnja. Zazivi opće molitve upravljani su pukom koji odgovara jednostavnim zazivima, a zazivi u časoslovu direktno su upravljani Bogu. Struktura u časoslovu je slična strukturi »Očenaša«.

¹² o tom još vidi: V. Devetak, *Nedjeljno euharistijsko slavlje*, KS, Zagreb 1974, str. 126 sl.

U molbenicama i prošnjama iznose se sve suvremene potrebe svijeta, Crkve, mjesne zajednice i pojedinih ljudi. Na prvo mjesto moraju se postaviti molbe za sveopće potrebe, a onda posebne. Biskupske konferencije, s obzirom na različite i specifične uvjete pojedinih krajeva i naroda, imajući u vidu te uvjete, mogu nadodati i druge nakane i zazive. A i pojedini svećenik može nadodati posebnu aktualnu potrebu. Svi zazivi trebaju biti usklađeni s duhom slavlja i liturgijskog vremena da bi se što bolje uživjeli u aspekt Kristova otajstva koje se slavi.

Svrha Jutarnje molbenice je posvetiti dan koji počinje, sve dnevne ljudske djelatnosti, apostolat, moleći Božji blagoslov.

Večernje prošnje izražavaju zahvalnost. Redovito sadržavaju zaziv za pokojne, a to zamjenjuje negdašnji »Duše svih vjernih mrtvih počivale u miru« s čime je završavao svaki čas časoslova.

Oče naš je vrhunac i sinteza Jutarnje hvale i Večernje. Čitava zajednica, sav Božji narod, sva djeca nebeskog Oca u jedan glas hvale i mole zajedničkog Oca svih ljudi.

S time je, prema tradiciji, izvan mise molitvi Gospodnjoj dano osobito mjesto zbog njezinog dostojanstva. Kad se časoslov moli u zajednici ili s pukom, prije molenja Očenaša umetne se poziv, slično kao i na misi.

Završna molitva. Molitvom predsjedatelja završava se svaki liturgijski čas. U javnom i pučkom slavljenju to spada na svećenika ili đakona. Predsjedatelj predstavlja Krista pred pukom i puk pred Bogom, pa u ime Krista kao glasnik i predmolitelj svoga stada prezentira nebeskom Ocu njegove molbe i hvale. Zaključne su molitve sastavljene u perspektivi povijesti spasa, u trostrukoj dimenziji: prošlosti, sadašnjosti i eshatološke budućnosti. Prožete su Kristovim pashalnim otajstvom s obzirom na aspekt koji se slavi, na liturgijsko vrijeme, blagdan, čas i životnu situaciju vjernika.

Zaključne molitve Jutarnje ponajviše su nadahnute i protkane Kristovim otajstvom uskrsnuća koje i karakterizira taj čas, a povezane su sa svagdanjom ljudskom djelatnošću.

Zaključne molitve Večernje u eshatološkoj perspektivi izražavaju zahvalu za primljena dobročinstva, moli se oprostjenje i Božja zaštita.

Jutarnja i Večernja, ako predsjeda svećenik ili đakon, zaključuju se pozdravom, blagoslovom i otpustom zajednice kao na misi: »Idite u miru«. Inače »Blagoslovio nas svemogući Bog...« s čime se izražava sveopća želja.

Srednji čas, odnosno treći, šesti i deveti imaju istu i vrlo jednostavnu strukturu: uvod koji je uvijek isti; himan koji varira prema vremenu kad se moli; tri psalma s odgovarajućim predpjevom; kratko čitanje s kratkim otpjevom; zaključnu molitvu i aklamaciju: »Blagoslavljam Gospodina«. Njihova kratkoća i stalno moljenje omogućuju da se nauče napamet i izmole na radnom mjestu bez potrebe da se nosi knjiga.

Služba čitanja ima uvod kao i ostali časovi. Međutim, ako se moli prije Jutarnje, počinje pozivnim predpjevom i početnim psalmom 94. Zatim slijedi himan. Tri su psalma ili tri dijela jednog dužeg psalma s odgovarajućim predpjevima, a iza toga moli se redak koji navješta i najavljuje čitanja. Za privilegirana vremena data je prednost povijesnim psalmima koji tumače religioznu povijest Božjeg naroda i pružaju mogućnost meditiranja te povijesti. Stih koji slijedi psalme označuje prijelaz s molitve hvale na slušanje Božje riječi.

Čitanja su dva, i to hronološkim redom, u duhu liturgijskog vremena i slavlja koje se slavi. Prvo čitanje redovito je iz Svetog pisma, ali nikad iz Evanđelja. Budući da je II. vatikanski sabor istakao koliku vrijednost ima objavljena Božja riječ u propovijedanju, liturgiji i duhovnom životu svećenika i vjernika, onda nije čudno da biblijska čitanja imaju privilegirano mjesto. Čitanja su različita od onih u misi, a ipak »časoslovno čitanje Svetog pisma nadopunjuje misna čitanja, te se tako pruža uvid u cjelokupnu povijest spasenja« (OULČ 143). Za časoslov su predviđena dva lekcionara: godišnji, kojeg donosi knjiga časoslova i dvogodišnji bogatiji i razvijeniji, koji se nalazi u dodatku časoslova. Ta se druga čitanja ne mogu uzeti u privilegiranom liturgijskom vremenu (Došašće, Božićno, Korizme, Vazmeno) već jedino u vrijeme kroz godinu (OULČ 248—250).

U skladu s pročitanim odlomkom iza čitanja moli se kratki značajni i bogati otpjev, ponajčešće je to jedna rečenica iz pročitano­g teksta koja slušano čitanje prevodi u molitvu, kao odgovor na netom proglašenu Božju poruku.

Biblijsko čitanje slijedi čitanje koje je uzeto iz djela svetih otaca i drugih crkvenih pisaca osobito onih koji u Crkvi uživaju poseban ugled i koja su korisna suvremenom čovjeku. Biskupske konferencije mogu unijeti i druge tekstove u skladu s mentalitetom i kulturom njihovih krajeva. »Čitanje otaca uvodi kršćane u shvaćanje liturgijskih vremena i blagdana. Povrh toga, otvara im pristup u neprocjenjiva duhovna bogatstva koja sačinjavaju izvrsnu baštinu Crkve, a ujedno pružaju temelj duhovnog života i bogatu hranu pobožnosti. Blagovjesnici riječi Božje tu nalaze za svaki dan izvrsne primjere svetog propovijedanja« (OULČ 165). Mjesto čitanja koja su naznačena za svaki dan mogu se uzeti druga čitanja iz Lekcionara da bi bolje upoznali blago crkvene predaje, pravi smisao i autentično tumačenje Božje riječi.

Na blagdane svetaca umjesto patrističkih pisaca, uzimlju se svetačka čitanja. Ne iznose se biografski podaci o svecima, već se ističe njihove duhovne osobine, njihova važnost za život i bogoljubnost Crkve, odlomak iz njihovih djela ili autentičnih njihovih riječi, a ponekad i patristički tekst koji se direktno odnosi na sveca koji se slavi. Ako svetac nema svoga vlastitog životopisa, uzima se čitanje iz odgovarajućih zajedničkih svetačkih čitanja. Inače časoslov donosi ispred čitanja sažetu biografiju sveca koji se ne čita, već služi kao informacija o svecu.

I ovo drugo čitanje slijedi kratki otpjev koji pak nije toliko usklađen s prethodnim čitanjem.

U nedjelje, osim korizme, na svetkovine i blagdane iza otpjeva, da bi se istaklo svečani karakter, moli se himan »Tebe Boga hvalimo«. Zadnji su reci tog himna, počev od »Spasi puk svoj...«, fakultativni.

Služba čitanja uvijek se završava molitvom dana, da bi sama čitanja donijela puniji plod i ljudi se obogatili shvaćanjem i pobožnošću. Iza molitve završni usklik: »Blagoslivljajmo Gospodina« i odgovor puka »Bogu hvala«.

Povečerje. Latinski naziv »completorium« označava službu ili molitvu kojom se zaključuje čitava liturgija časova i cijeli dan. Nije to molitva koja se moli uvečer ekvivalentna Večernji, kako neki misle, već molitva koja se moli neposredno prije počinka, na koncu dnevnog posla, pa i onda kad radni dan završava iza ponoći, moli se tada.

Povečerje ima uvod kao i ostali časovi. Preporuča se da se iza uvoda obavi ispit savjesti. Pri zajedničkom moljenju ispit savjesti može se obaviti u šutnji, a mogu se upotrebiti i formule novog Misala predviđene za pokornički čin.

Poslije himna moli se vrlo kratka psalmodija, jedan ili dva vrlo kratka psalma, što je u skladu s osobama koje su umorne od dnevnog rada. Svaki dan mogu se moliti nedjeljni psalmi koji se mogu lako naučiti napamet, što pogoduje onima koji kasno dolaze kući.

Iza kratkog biblijskog čitanja slijedi svaki dan tradicionalni otpjev: »U ruke tvoje, Gospodine...« te hvalospjev starca Šimuna koji je posebno prikladan za ovaj trenutak prije počinka. Zaključuje se molitvom i blagoslovom.

Ne smijemo zaboraviti Mariju, Majku Crkve, pa se na kraju izmoli jedna iz niza tradicionalnih Gospinih pjesama. U uskršno vrijeme uvijek se moli: »Kraljice neba«.

Šutnja. U svim liturgijskim činima preporuča se sveta šutnja, pa i u časoslovu »da se omogući odzvanjanje glasa Duha Svetoga u srcima« (OULČ 202). Radi se o kontemplativnoj šutnji koja je karakteristična za modernu duhovnost. Časoslov se ne sastoji u tome da mi govorimo Bogu, već u prvom redu da Bog govori nama. To nužno traži časove šutnje, svetog sabranja i odaha duše. Nismo samo pjevači hvale već i slušatelji Božje poruke. Asimiliranje poruke nužno traži šutnju i tišinu. Šutnja može izraziti ono što riječi nisu kadre. Omogućuje intimno moljenje u »duhu i istini«, a to je upravo ono što Bog od nas traži. Šutnja nije pasivnost već djelatnost duha, nutarnji dijalog, prodor naviještene riječi u dubinu. Izražava duboku aktivnost i sudjelovanje puka. Tako se prevladava materijalno moljenje časoslova — samo da bi se »zadovoljilo obavezi«. Šutnja nam omogućava da lakše usvojimo ono bogatstvo misli koje susrećemo u psalmima i čitanjima.

Potanko nije određeno kad treba održavati šutnju. Tu je sloboda izbora, kako nam diktira duhovni sadržaj moljenoga. Malo šutnje poslije svakog psalma dobro dolazi, također i na kraju čitanja, bilo duljih bilo kraćih. U pojedinačnom moljenju to može izabrati sam molitelj. Ipak nije uputno da šutnja, bilo kod pojedinačnog bilo kod zajedničkog moljenja, bude česta i preduga da časoslov ne bi izgubio od svoje živosti i zajedničarstva i da se ne bi pretvorio u meditaciju.

8. Zajedničko slavljenje časoslova

Liturgija časova pripada čitavom tijelu Crkve koja je otajstvo jedinstva. Prema tome, potrebno je u prvom redu ostvariti zajedničko slavljenje, barem važnijih časova. Zajedničko slavljenje ima prednost pred pojedinačnim. Kao što je euharistijsko slavlje zajedničko, tako je i moljenje časova koje je integralni dio liturgije.

Zajedničko moljenje časoslova očituje eklezijalnu narav Crkve. Najljepši je i najjasniji znak Crkve kad vjernici mole časoslov zajedno sa svojim biskupom i svećenicima, župne zajednice sa svojim pastikom, redovničke zajednice sa svojim poglavarom i pojedine obitelji kao osnovne stanice Crkve. Sve te moleće zajednice očituju jedinstvo sveopće Crkve, iako na različit način.

Zajedničko sudjelovanje u slavljenju liturgije časova, uza svu pojednostavljenost što ju je provela liturgijska reforma, nije lako, posebno na duhovnom planu. Tu je potreban poseban duhovni napor. Kao osnovno pravilo djelatnog i plodonosnog sudjelovanja postavlja se pravilo »da srce bude u skladu s ustima, duša s glasom« (OULČ 19). To postići nije uvijek lako, čovjek nije uvijek raspoložen da radosno kliče kako molimo u psalmima. To je realna poteškoća koja se rješava s mišljenjem da sudjelujemo u otajstvu. U zajednicu dolazimo kakvi jesmo i to sudjelovanje nije toliko pitanje osjećaja i volje. Stoga donosimo u zajednicu ono što možemo, a prije svega trebamo imati nakanu. Ako je nakana prisutna, ona omogućuje da nas Božja riječ nahrani, napuni i formira za sudjelovanje. Treba se prepustiti Božjoj riječi da nas malo po malo disponira, inače ćemo ostati stranci. Trebamo zatim probuditi vjeru u božanska otajstva, posebno u otajstvo liturgije. Ta liturgija nisam samo ja, već je to sakrament Božjeg puka u kojem je i moj ja koji slavi. To je Crkva koja je u svakom času i radosna i slavna i sveta, a u isto vrijeme i tjeskobna i žalosna. S njom je Krist ponižen, trpeći, ali i živ i pobjednički. Osjećaji časoslova nisu moj osobni ja, koji je psihološki promjenljiv, već osjećaj moga krsnog ja, Kristova uda i Božjeg puka, hram Duha Svetoga.

Treba moliti sabrano. Međutim, treba imati pravi pojam o sabranosti. Utopistički je misliti da bi se sabranost »sastojala u oslobođenju srca i uma od svega onoga što je Bogu tuđe da bi se usredotočili u čistoj

sakralnosti. Sama riječ 'sabranost' podsjeća na sasvim drugu stvar nego što je praznina 'očišćeni trg'. Naprotiv, ono podsjeća na sabiranje u samo jedan snop misli, brige, afekte, da bi ih upravili Bogu. Ne može se zahtijevati od jedne majke, koja ima teško bolesno dijete, da zaboravi tu dominantnu brigu kad se sprema moliti. Ta dominantna misao, ne samo što nije tuđa njezinoj molitvi, već postaje splet, prva materija molitve. Inače bi njezina molitva bila hladna i izvan stvarnosti. Njezina tjeskoba mora se transformirati u molitvu zbog pouzdanja, vjere i nade što ih ima u Bogu. Sudjelovanje u liturgiji časova podnipošto ne zahtijeva da stresemo svoje duhovne brige za rad ili apostolat. Dobro je, međutim, ponijeti ih sobom u liturgijsku molitvu, da bi ih stavili pred Boga, sjedinili s molitvom Krista i Crkve, postavili u pashalno otajstvo.¹³

Moljenje časoslova nije vezano uz zgradu crkve, jer zgrada nije znak Crkve već okupljena zajednica vjernika.

Budući da Crkva nije bezoblična masa, već hijerarhijski uređen i okupljen narod, pri moljenju časoslova treba održavati hijerarhijski red. Svatko treba vršiti svoju službu prema naravi i propisima obreda. Za razliku od misnog slavlja, pri moljenju časoslova najveći dio spada na puk.

Kao i svako liturgijsko zajedničko slavlje tako i slavljenje časoslova ima svoje protagoniste i službenike.

Predsjedatelj zajednice može biti biskup, svećenik, đakon ili koja druga osoba. Zadaća je predsjedatelja da upravlja slavljem, započinja slavlje, poziva na moljenje molbenice, prošnja i očenaša, moli zaključnu molitvu i na kraju blagoslivlje vjernike. Podijeliti blagoslov mogu samo svećenik i đakon.

Predmolitelji nakana molbenice ili prošnje mogu biti đakoni, svećenici i druge osobe.

Čitač vrši službu navjestitelja i čita čitanja.

Pjevač ili pjevači ili psalmist započinju pjevanje predpjeva, psalama ili hvalospjeva.

Najzgodnije je da se puk podijeli u dva zbora i naizmjenice pjevaju ili recitiraju psalme i himne što slavljenju daje posebnu dinamičnost.

Dobro je i korisno da tumač kratkim tumačenjima uvodi vjernike u slavljenje, a pjevački zbor podupire i pomaže pjevanje puka.

Da se olakša povezanost zajednice i da razne službe dobiju potrebnu važnost, protagonisti i sudionici slavlja trebaju svoju službu vršiti na odgovarajućim mjestima: predsjedatelj, ako je svećenik ili đakon, stoji u svetištu. Predsjedatelj predstavlja Krista, glavu Crkve, pa kao takav ne može predsjedati s dna crkve ili izgubljen među vjernicima. Mjesto za proglašenje Božje riječi je ambon. Ne može se Božja riječ naviještati s nekog mjesta iz zajednice, jer ona ne dolazi od puka već odozgo.

Čovjek se ne izražava samo glasom već i kretnjama koje nutarnji doživljaj čine vidljivim. Zajedničke kretnje su znak zajedništva i jedin-

¹³ M. ROGUET nav. dj., str. 90—95.

stva skupa, izražavaju i gaje duhovne osjećaje sudionika. Stoga pri zajedničkom slavljenju časoslova treba obavljati i potrebne kretnje. Novi časoslov predviđa dva glavna tradicionalna stava: stajanje za vrijeme uvodnog redka svakog časa, dok se izgovara himan, evanđeoski hvalospjevi, molbenice i prošnje, molitva Gospodnja, završna molitva i blagoslov; sjedenje za vrijeme psalmodije i čitanja. Pri tom treba voditi računa i o krajevnim običajima. Veliki znak križa na sebi čini se na početku svakog časa i evanđeoskih hvalospjeva, a mali znak križa na usnama na početku pozivnika.

Nije svejedno na koji način se izvodi slavljenje liturgije časova. Sve treba izvoditi skladno i živo. Treba voditi računa o pojedinačnim nastupima i zajedničkim funkcijama, o karakteru pojedinog dijela časoslova, tj. da li je molitveni, meditativni, proklamativni, dijalogalni ili se radi o poklicima. Paziti što treba čitati, recitirati ili pjevati, tako npr. ne odgovara da se pashalni poklik Aleluja izgovara tiho, već ga treba pjevati.

Kad se Jutarnja hvala povezuje s misom, treba početi pjevanjem ulazne pjesme s procesijom i pozdravom svećenika ili uvodnim redkom, himnom te psalmodijom do kratkog čitanja koje se ispušta, tada se pjeva Slava, zborna molitva mise i nastavlja misnom liturgijom riječi, može se moliti molbenica mise ili Jutarnje. Nakon popričesne pjesme pjeva se Blagoslovljen sa svojim predpjevom, zatim pričesna molitva mise i redoviti zaključak mise. Na isti način s misom se povezuje Srednji čas i Večernja. Ukoliko se Srednji čas ili Večernja moli iza mise, započinje se uvodnim retkom iza pričesne molitve, ispušta se kratko čitanje, a u Večernji prošnje i molitva Gospodnja. Zaključuje se završnom molitvom i blagoslovi narod. Služba čitanja božićne noći i Božićna misa trebaju ostati neovisni i sačuvati svoju fizionomiju. Ipak vjernicima treba biti jasno gdje svršava Jutarnja a gdje počinje misa.

Zadaća je dušobrižnika da svoju zajednicu oduševi i pripravi za zajednički dijalog s Gospodinom zajedničkim slavljenjem liturgije časova, tog starodrevnog i dragocjenog blaga Crkve. Tu časnu molitvu Crkve, koja je izostala iz prakse zbog stranog jezika, treba nanovo oživjeti i učiniti je glavnom molitvom vjernika.